

ПРАВА НА ПАЦИЕНТА

Същност и видове права

Правата представляват справедливи и оправдани претенции на индивидите и групите население към другите и обществото. Да имаш дадено право означава да си в позиция да определиш, при наличие на избор, какво другите трябва или не трябва да правят [8].

Ако дадена личност има права, другите не трябва да пречат при упражняването на тези права. Един правоимащ не е необходимо да отстоява своите права, за да ги има. Например малките деца, пациентите в кома, психично болните (всички те са примери за некомпетентни пациенти) не са в състояние да предявяват правата си, но ги имат и в тези случаи техните права се предявяват от упълномощени за това лица.

Правата биват *морални, законови и социални*:

- **Моралните права** са правата, които ни се дават и са справедливи от гледна точка на моралните принципи и правила и които са свързани със съответно задължение под формата на морален дълг за тези, които ги осигуряват. Правото на здраве е фундаментално право на човека. То е градивен елемент на правото на живот на всеки човек и съответно е основа на всички други права.
- **Законовите права** са претенции, които се определят от законови принципи или правила. Те се създават в процеса на човешката дейност и дейностите на институциите.
- **Социалните права** са правата, които човек има като гражданин на своята страна. Те интегрират човека в обществото – напр., правото на свобода на словото.

Моралът и правото се намират в тясна връзка помежду си. В крайна сметка и двете търсят отговор на въпроса „Кое е добро?“. Законът обаче не е в състояние да осигури необходимото прост-

ранство за разгръщане на моралните стандарти и ценности. Фактът, че нещо е приемливо в правно отношение, не означава, че то е едновременно и морално приемливо. От друга страна, човек може да има морални права без правни гаранции за това. Законните права човек получава от конституцията и от приетите закони в страната. Моралните права съществуват независимо и формират основата за критика на законните права. Освен това законните права могат да бъдат отхвърлени чрез поправка в законите, докато моралните права не могат да бъдат нарушени или елиминирани от политически решения или законови поправки.

В етичните теории още се разграничават **негативни и позитивни права**.

- **Негативните права** са правата на човека на ненамеса.
- **Позитивните права** отразяват правото на човека за активно участие, за получаване на нещо [10]. Позитивните права са свързани със задължение на околните да направят нещо за дадения човек, докато негативните права водят до необходимост от въздържане от дадено действие от страна на околните.

Когато човек стане пациент, той не губи правата си. Напротив, всеки пациент има специфични права, които са регламентирани в множество документи. Всички документи в това отношение се опират на **Декларацията за правата на човека**, приета от ООН през 1948 г. и на редица други международни документи, които поставят правото на здраве сред основните човешки права. На съвременния етап ръководен документ в това направление е **Всеобщата Декларация на ЮНЕСКО по биоетика и човешките права**, приета от Генералната конференция на ЮНЕСКО на 19 октомври 2005.

Сред документите за правата на пациента заслужава да посочим **Декларацията от Лисабон** от 1981 г. и ревизираната и значително разширена Декларация на СМА за правата на пациента от 1995 г. и 2005 г., Декларацията за промоция на правата на пациентите в Европа (СЗО, 1994), Кодекса за правата на пациента на Американската болнична асоциация, Европейската Харта за правата на пациента в болницата и др.

Декларация на СМА за правата на пациента
(приета от 34-та Световна Медицинска Асамблея, Лисабон, септ.-окт. 1981 г., ревизирана септ. 1995 г. и окт. 2005 г.)

Въведение

Отношенията между лекарите, техните пациенти и обществото в по-широк план претърпяват значителни промени в последно време. Докато всеки лекар винаги трябва да действа според своето съзнание и винаги в най-добър интерес на пациента, то същите усилия трябва да се полагат за гарантиране на автономността на пациента и справедливостта. Настоящата Декларация представя някои от основните права на пациента, които медицинската професия подкрепя и утвърждава. Лекарите и другите лица или институции, участващи в осигуряването на здравни грижи, имат обща отговорност за признаването и защитаването на тези права. Във всички случаи, когато законодателството, действията на правителството или някоя друга администрация или институция отказва определени права на пациентите, лекарите трябва да прилагат подходящи средства за осигуряването или възстановяването на тези права.

Принципи:

1. Право на медицинска помощ от добро качество

а. Всеки човек има право на подходящи медицински грижи без дискриминация.

б. Всеки пациент има право да бъде лекуван от лекар, който е в състояние да извършва клинични и етични съждения без каквато и да е външна намеса.

в. Пациентът трябва винаги да бъде лекуван в съответствие с неговите най-добри интереси. Прилаганото лечение трябва да бъде в съответствие с общоприетите медицински принципи.

г. Осигуряването на добро качество винаги трябва да е част от здравните грижи. Лекарят, в частност, трябва да възприеме отговорността да бъде гарант за качеството на медицинските услуги.

д. В случаите, когато трябва да се прави избор между потенциални пациенти за конкретно лечение, което е в ограничен достъп, всички такива пациенти имат право на справедлива процедура за подбор за това лечение. Такъв избор трябва да се опира на медицински критерии и да се извършва без дискриминация.

е. Пациентът има право на приемственост в здравните грижи. Лекарят има задължение да сътрудничи в координацията на необходимите медицински грижи с другите здравни професионалисти, лекуващи пациента. Лекарят няма право да прекъсне лечението на пациент, когато е доказана необходимост от по-нататъшно лечение, без да предостави на пациента подходяща подкрепа и достатъчна възможност за предприемане на алтернативни мерки за лечение.

2. Право на свободен избор

а. Пациентът има право свободно да избира и сменя своя лекар, болница или здравна институция, независимо дали те са в частния или обществения сектор.

б. Пациентът има право да иска мнението на друг лекар по всяко време.

3. Право на самоопределение

а. Пациентът има право на самоопределение и на вземане на свободни решения относно себе си. Лекарят е длъжен да информира пациента за последствията от неговите решения.

б. Компетентният възрастен пациент има право да даде или да откаже съгласие за която и да е диагностична процедура или терапия. Пациентът има право на необходимата информация, за да вземе решения. Пациентът трябва да разбере ясно каква е целта на диагностичния тест или лечението, какви резултати могат да се очакват и какви биха били последствията при оттегляне на съгласието.

в. Пациентът има право да откаже участие в научни изследвания или да бъде използван в обучението по медицина.

4. Пациентът в безсъзнание

а. Ако пациентът е в безсъзнание или по друга причина не може да изрази желанието си, информирано съгласие трябва да бъде получено, когато това е възможно, от упълномощения законен представител на лицето.

б. Ако липсва законно упълномощен представител, а медицинската интервенция е крайно необходима, съгласието на пациента може да се предположи, освен ако не е очевидно и несъмнено на базата на предишни изказвания или убеждение, че пациентът би отказал да даде съгласие за интервенцията в такава ситуация.

в. Лекарят обаче винаги трябва да се опита да спаси живота на пациент в безсъзнание, дължащо се на суициден опит.

5. Некомпетентният според закона пациент

а. Ако пациентът е непълнолетен или некомпетентен по друга причина, съгласието се взема от законово упълномощен представител в случаите, когато това се изисква от закона. Независимо от това, пациентът трябва да бъде въввлечен във вземането на решения в най-пълна степен, която състоянието му позволява.

б. Ако некомпетентният според закона пациент може да взема разумни решения, те трябва да бъдат зачитани и той/тя има право да забрани разкриването на информация на неговия/нейния законно упълномощен представител.

в. Ако законният представител на некомпетентния пациент или упълномощено от пациента лице, забранят лечение, което според мнението на лекаря е в най-добър интерес на пациента, лекарят трябва да оспори това решение пред съответната правна или друга институция. В случай на спешност, лекарят трябва да действа в най-добрия интерес на пациента.

6. Процедури, извършвани против желанието на пациента

Диагностични процедури и лечение против желанието на пациента могат да се извършват само в изключителни случаи, ако специално са разрешени от закона и са съобразени с принципите на медицинската етика.

7. Право на информация

а. Пациентът има правото да получава информация за себе си, която се съдържа в неговите медицински документи и да бъде пълно информиран за своето здравно състояние, включително за медицинските факти относно неговото/ нейното състояние. Поверителната информация за трета страна (лице), която се съдържа в медицинските документи на пациента, обаче, не трябва да му бъде предоставяна без съгласието на тази трета страна.

б. По изключение, на пациента може да бъде отказана информация, когато има достатъчно основание да се счита, че тя ще представлява сериозен риск за живота или здравето му.

в. Информацията се предоставя по начин, съответстващ на културалните особености на пациента и по възможно най-разбираем за пациента начин.

г. Пациентът има право, при негово изрично настояване, да не бъде информиран, освен когато това е необходимо за защита на живота на друго лице.

д. Пациентът има право да избере кой може да бъде информиран вместо него.

8. Право на конфиденциалност

а. Всяка идентификационна информация за здравния статус на пациента, за медицинското му състояние, диагнозата, прогнозата, лечението и всякаква друга информация от личен характер трябва да бъде пазена в тайна, дори и след смъртта на пациента. Като изключение наследниците могат да получат право на достъп до информация, която би ги информирала за здравните рискове за тях.

б. Конфиденциална информация може да бъде разкрита само, ако пациентът е дал изрично съгласие или това е изрично предвидено в закона. Информация може да бъде разкрита пред други здравни институции само в случаите, когато те трябва да бъдат задължително уведомявани за това или когато пациентът е изразил изрично съгласие.

в. Всички идентификационни данни за пациента трябва да бъдат защитени. Защитата на данните трябва да съответства на начина на тяхното съхранение. Човешките субстанции, от които могат да се извлекат идентификационни данни, трябва да бъдат защитавани по същия начин.

9. Право на здравно обучение

Всеки човек има право на здравно обучение, което би му помогнало при вземането на решения за личното здраве и за достъпните здравни услуги. Обучението трябва да включва информация за здравословните начини на живот, за методите на профилактика и за ранното откриване на заболяванията. Трябва да се подчертава личната отговорност на всеки за неговото собствено здраве. Лекарите имат задължението да участват активно в здравното обучение.

10. Право на лично достойнство

а. Достойнството на пациента и правото му на индивидуалност трябва да бъдат уважавани по всяко време на медицинските грижи и по време на обучение, както и неговите култура и ценности.

б. Пациентът има право на облекчение от страданието съгласно съвременното ниво на знания.

в. Пациентът има право на хуманни терминални грижи, които да бъдат предоставени с цялата възможна подкрепа, за да бъде смъртта колкото е възможно по-достойна и лека.

11. Право на религиозна помощ

а. Пациентът има право да получи или да откаже духовна и морална помощ, включително помощта на свещеник от неговата избрана религия.

В Българското законодателство правата на пациента са регламентирани в **Закона за здравето** в **Глава 3, Раздел II „Права и задължения на пациента“** :

Чл. 84. (1) Пациент е всяко лице, което е потърсило или на което се оказва медицинска помощ.

(2) Регистрацията на лице като пациент става с неговото информирано съгласие, освен в случаите, посочени със закон.

Чл. 86. (1) Като пациент всеки има право на:

1. зачитане на гражданските, политическите, икономическите, социалните, културните и религиозните му права;
2. грижи от общността, в която живее;
3. достъпна и качествена здравна помощ;
4. повече от едно медицинско становище относно диагнозата, лечението и прогнозата на заболяването;
5. защита на данните, отнасящи се до неговото здравословно състояние;
6. възнаграждение за работата, която извършва, еднакво с това, което получава, ако не е болен;
7. запознаване на достъпен език с неговите права и задължения;
8. ясна и достъпна информация за здравословното му състояние и методите за евентуалното му лечение.

(2) При хоспитализация пациентът има право:

1. да бъде посещаван от личния си лекар и от специалиста, издал направлението за хоспитализация;
  2. да приема или да отказва посетители;
  3. да ползва услугите на психотерапевт, юрист и свещенослужител;
  4. на образование и достъп до занимания, отговарящи на неговите социални, религиозни и културни потребности;
  5. да получи информация за цената на всяка една медицинска услуга, манипулация, лечение и лекарствените препарати в доболничната и болничната помощ.
- (3) Правата на пациента се упражняват при спазване на правилника за устройството, дейността и вътрешния ред на лечебното заведение.

Чл. 87. (1) Медицинските дейности се осъществяват след изразено информирано съгласие от пациента.

(2) Когато пациентът е непълнолетен или е поставен под ограничено запрещение, за извършване на медицински дейности е необходимо освен неговото информирано съгласие и съгласието на негов родител или попечител.

(3) Когато пациентът е малолетен или недееспособен, информираното съгласие се изразява от негов родител или настойник, освен в случаите, предвидени със закон.

(4) При лица с психични разстройства и установена неспособност за изразяване на информирано съгласие то се изразява по реда на чл. 162, ал. 3.

Чл. 88. (1) За получаване на информирано съгласие лекуваният лекар (лекар по дентална медицина) уведомява пациента, съответно неговия родител, настойник или попечител относно:

1. диагнозата и характера на заболяването;
2. описание на целите и естеството на лечението, разумните алтернативи, очакваните резултати и прогнозата;
3. потенциалните рискове, свързани с предлаганите диагностично-лечебни методи, включително страничните ефекти и нежеланите лекарствени реакции, болка и други неудобства;
4. вероятността за благоприятно повлияване, риска за здравето при прилагане на други методи на лечение или при отказ от лечение.

(2) Медицинската информация се предоставя на пациента, съответно на неговия родител, настойник или попечител своевременно и в подходящ обем и форма, даващи възможност за свобода на избора на лечение.

Чл. 89. (1) При хирургични интервенции, обща анестезия, инвазивни и други диагностични и терапевтични методи, които водят до повишен риск за живота и здравето на пациента или до временна промяна в съзнанието му, информацията по чл. 88 и информираното съгласие се предоставят в писмена форма.

(2) Дейностите по ал. 1 могат да бъдат извършвани в полза на здравето на пациента без писмено информирано съгласие само когато непосредствено е застрашен животът му и:

1. физическото или психичното му състояние не позволяват изразяване на информирано съгласие;

2. е невъзможно да се получи своевременно информирано съгласие от родител, настойник или попечител или от лицето по чл. 162, ал. 3 в случаите, когато законът го изисква.

(3) За лица с психични разстройства и установена неспособност за изразяване на информирано съгласие дейностите по ал. 1 могат да се извършват само след разрешение от комисията по медицинска етика и след вземане съгласието на законните им представители или от ръководителя на лечебното заведение, когато няма създадена комисия.

Чл. 90. (1) Пациентът, съответно негов родител, настойник или попечител или лицето по чл. 162, ал. 3, може да откаже по всяко време предложената медицинска помощ или продължаването на започнатата медицинска дейност.

(2) Отказът се удостоверява в документацията с подписи на лицето.

(3) Ако пациентът, съответно негов родител, настойник или попечител или лицето по чл. 162, ал. 3, не е в състояние или откаже да удостовери писмено отказа по ал. 1, това се удостоверява с подпис на лекуващия лекар и на свидетел.

(4) В случаите, когато по ал. 1 е налице отказ от родител, настойник или попечител и е застрашен животът на пациента, ръководителят на лечебното заведение може да вземе решение за осъществяване на животоспасяващо лечение.

Чл. 91. Медицинска помощ против волята на пациента може да бъде оказвана само в случаи, определени със закон.

Чл. 93. (1) Пациентът, съответно неговият родител, настойник или попечител, или упълномощено от него лице има право да подава жалби и сигнали до РЦЗ при нарушаване на правата му по този закон или при спорове, свързани с медицинското обслужване.

Чл. 95. (1) При нелечими заболявания с неблагоприятна прогноза пациентът има право на палиативни медицински грижи.

Чл. 97. На територията на Република България не се прилага евтаназия.